

Materiały

UDZIAŁ WOJSKA POLSKIEGO W ZASIEDLANIU I ZAGOSPODAROWANIU ZIEM ODZYSKANYCH

Na początku lutego 1945 r. 1. Armia Wojska Polskiego, walcząca w ramach I Frontu Białoruskiego, wkroczyła na Pomorze Zachodnie wnosząc istotny wkład w wyzwolenie tych ziem i budowę na nich zrębów administracji państwowej. Już w dniu 4 lutego 1945 r. 1. Dywizja Piechoty — po zajęciu Sypniewa, pow. Wałcz — meldowała o utworzeniu tam aparatu polskiej władzy cywilnej złożonej z robotników. W Jastrowie (pow. Wałcz) odbyło się dnia 7 II 1945 r. zebranie całej ludności polskiej, która spośród siebie wyłoniła zarząd miasta¹.

Płk L. Borkowicz, pełnomocnik przy I Froncie Białoruskim, doniósł 20 III 1945 r., że Rada Wojenna Frontu postanowiła na terenie wyzwolonym przekazywać sukcesywnie wszystkie działy gospodarki w ręce administracji polskiej, przy czym akcentowano konieczność podjęcia siewów wiosennych. Na podstawie tej decyzji radzieccy komendanci wojenni przystąpili do powoływania polskiej administracji. Z sugestii pełnomocnika zatrzymano nawet w Strzelcach Krajeńskich około 1 000 powracających do kraju Polaków².

Specjalny rozkaz 1. Armii WP nr 012 z dnia 17 III 1945 r. o stworzeniu tymczasowych organów władz polskich na terytorium do rzeki Odry, poleca jednostkom wyznaczyć sołtysów, wójtów, burmistrzów a nawet starostów. Kwatermistrzostwo 1. Armii zorganizowało władze cywilne w części powiatów łobeskiego, białogardzkiego, nowogardzkiego i wałeckiego. Do dnia 10 kwietnia 1945 r. utworzono organa władzy państwowej w 8 miastach i 165 wsiach. Zorganizowano 8 posterunków Milicji Obywatelskiej oraz uruchomiono 10 piekarni, 12 młynów i 8 szpitali. Jednostki wojskowe ponadto sporządziły spisy gospodarstw, inwentarza, przedsiębiorstw³.

Korzystając z przerwy w działaniach wojennych, jednostki WP, wspólnie

¹ M. Wrzosek, *I Dywizja Rolno-Gospodarcza*. „Przegląd Historyczny” zeszyt 4/1958, s. 738 i in.; K. Golczewski, *Rola Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego w odbudowie podstaw życia społecznego na Pomorzu Zachodnim*. „Przegląd Zachodnio-Pomorski” nr 5/1963, ss. 41—73.

² Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), zesp. Ministerstwo Administracji Publicznej (dalej MAP), 2421/1.

³ K. Golczewski, jw., ss. 53—54, 65.

z radzieckimi formacjami I Frontu Białoruskiego, przystąpiły do siewów wiosennych, wydzielając do tej akcji specjalne drużyny i wykorzystując Niemców. 1. Armia WP miała zasadzić 2 270 ha ziemniaków i warzyw oraz obsiać 14 350 ha zbożem. Działania wojenne wstrzymały te prace z dniem 10 IV 1945 r. Rozkaz Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego NDWP nr 067 z dnia 13 IV 1945 r. utworzył dla prowadzenia wielkich gospodarstw Dywizję Rolno-Gospodarczą w Złocieńcu złożoną z 6 pułków. Dywizja ta przejęła komisyjnie 255 majątków o ogólnej powierzchni 111 352 ha (84 313 ha gruntów ornych), z tego: Niemcy zasiali oziminy na obszarze 26 522 ha, żołnierze polscy i radzieccy — 26 324 ha, zaś Dywizja miała — według planu — obsiać 21 763 ha. W majątkach objęto 2 796 koni, 26 184 sztuk bydła, 13 764 owiec, a ponadto 124 traktory, 328 młockarni, 699 żniwiarek, snopowiązałek itp. Na zajętych obszarach znajdowało się 13 czynnych gorzelni (26 częściowo zniszczonych), 5 młynów parowych (2 częściowo zniszczone), 8 wodnych (20 częściowo zniszczonych), 3 krochmalnie (2 częściowo zniszczone) i 1 tartak (14 częściowo zniszczonych)⁴.

Po zakończeniu działań wojennych określono szczegółowiej udział i rolę WP w procesie zagospodarowania Ziemi Odzyskanych, akcentując trzy główne zadania: obsadzenie granicy zachodniej, stworzenie „wału” osadniczego, natchmiastowe wysiedlenie Niemców i osiedlenie rodzin wojskowych⁵.

W końcu maja 1945 r. jednostki 2. Armii rozlokowano, zgodnie z rozkazami NDWP z dnia 26 i 27 V 1945 r., wzdłuż granicy zachodniej. Pierwszym ich zadaniem było zamknięcie granicy powracającym uciekinierom niemieckim.⁶ Na punktach granicznych przygotowano pomieszczenie dla wracających z Niemiec jeńców wojennych, więźniów obozów koncentracyjnych i robotników przymusowych, gdzie udzielano porad i pomocy lekarskiej, karmiono, przydzielano odzież, kierowano na objęcie gospodarstw lub dowożono do najbliższych stacji kolejowych. Przez punkty graniczne przeszło ponad 100 tysięcy powracających Polaków, przy czym większość z nich podążyła w głąb kraju.⁷

Akcję osadnictwa wojskowego zapoczątkował rozkaz NDWP nr 111 z dnia 3 VI 1945 r., w którym stwierdzono m. in.:

„Sprawiedliwości stało się zadość (...). Dziś stoi przed nami zadanie utrwalenia owoców zwycięstwa, odnowienie polskości na tych ziemiach, ich zaludnienie i zagospodarowanie. Rozumiejąc oraz doceniając wkład męstwa i wysiłku żołnierza w dzieło wolności i wielkości Polski, Rząd Rzeczypospolitej — spełniając swe przy-

⁴ M. Wrzosek, jw., s. 741 i n.

⁵ K. Kersten, *Osadnictwo wojskowe w 1945 r.* „Przegląd Historyczny” zeszyt 4, ss. 640—659.

⁶ K. Kersten, *Osadnictwo wojskowe na Pomorzu Zachodnim.* „Przegląd Zachodnio-Pomorski” nr 2/1964, ss. 29—61.

⁷ B. Bełczewski, *Udział Ludowego Wojska Polskiego w zagospodarowaniu Ziemi Zachodnich i Północnych.* Warszawa 1964.

rzeczenia — przyznaje prawo pierwszeństwa żołnierzom i ich rodzinom w obejmowaniu ziemi na zachodzie. Każda rodzina żołnierzy Wojska Polskiego ma zapewnione otrzymanie działki (10 hektarowej)⁸.

Jako tereny osadnictwa wojskowego wyznaczono następujące powiaty: Kamień — Wolin (powiaty Wolin i Kamień), Gryfino, Chojna, Sulęcín, Rzepin, Krosno, Gubin, Żary, Żagań, Zgorzelec, Lubań, Lwówek, Nowogard — Dąb (powiaty Nowogard i Szczecin)⁹.

Generalnym Inspektorem Osadnictwa Wojskowego został gen. Karol Świerczewski, a jego zastępcą — płk Piotr Jaroszewicz. Zorganizowano trzy punkty przesyłkowe (rozdzielcze): Stargard, Gorzów i Żagań (przeniesiony w początku września 1945 r. do Legnicy), przyjmujące transporty osadników wojskowych i skierowujące ich do poszczególnych powiatów. Utworzono pięć obwodów osadnictwa wojskowego (odpowiednio do rozlokowanych dywizji) i 12 punktów powiatowych przy urzędach starostów (pełnomocników obwodowych) oraz komendantury wojenne utworzone w miastach i miejscowościach stacjonowania jednostek. Każdy punkt (obwodowy, powiatowy) objęty został przez jednostki WP (dywizję, pułk), a ich dowódcy zostali inspektorami osadnictwa osobiście odpowiedzialnymi za prowadzenie akcji. Dla pomocy inspektorom utworzono komisje osadnictwa wojskowego. Stacjonujące w pobliżu jednostki zostały zobowiązane do wyznaczania w powiatach komendantów wojennych i ich zastępców oraz grup specjalnych złożonych z podoficerów i żołnierzy zaopatrzonych w broń i wozy konne. Jednostki te miały też zwerbować kandydatów do pracy administracyjnej, a wśród nich mogących objąć funkcję pełnomocników obwodowych. Do prac tych należało kierować oficerów, personel gospodarczy i sanitarny.

Na punktach granicznych z ZSRR rozmieszczono kompanię dla obsługi transportów, a w szczególności wyławiania wśród repatriantów rodzin wojskowych i kierowania ich, według numerów poczt polowych do członków rodzin. Do jednostek w kraju należała propaganda osadnictwa wojskowego i wysyłanie zgłaszających się osadników wojskowych¹⁰.

W celu koordynacji prac osiedleńczych Generalny Inspektor powołał rozkazem z dnia 21 VI 1945 r. Komisję Osadnictwa Wojskowego (KOW) w Poznaniu, na czele której stanął gen. Jan Mierzycan. Jego zastępcą został płk Jan Górecki¹¹. Dla współpracy z wojskiem powołano przy oddziałach wojewódzkich PUR (jak też Polskiego Związku Zachodniego) referaty wojskowe kierowane przez oficera, który prowadził propagandę, wysyłał transporty

⁸ B. Bełczewski, jw., s. 25.

⁹ AAN, zesp.: Ministerstwo Ziem Odzyskanych (dalej MZO), 965/2, 4.

¹⁰ AAN, MZO, 965/1: *Instrukcja NDWP*, z dnia (18 VI 1945 r., K. Kersten, *Osadnictwo wojskowe w 1945 r.* jw., ss. 645—646.

¹¹ J. Kostrzewski, *Organizacja osadnictwa wojskowego oraz rola wojska w organizowaniu administracji polskiej i zagospodarowaniu terenów w pasie nadgranicznym w latach 1945—46*. Wojskowa Akademia Polityczna. „Zeszyty Naukowe”, seria historyczna, nr 6, 1962.

do miejsca przeznaczenia, sporządzał sprawozdania dla KOW w Poznaniu oraz instruował swoje komórki¹².

W końcu czerwca i na początku lipca jednostki WP dokonały repatriacji Niemców z obszarów osadnictwa wojskowego i niektórych terenów sąsiednich. W związku z tą akcją wyłoniły się wielkie trudności w zakresie zabezpieczenia inwentarza żywego i martwego oraz zabudowań narażonych na dewastację i zniszczenie¹³.

Natychmiast po wyjściu rozkazu nr 111 jednostki wojskowe zaczęły przygotowywać osadnictwo w rejonach swego działania (rozlokowania), gdzie posiadały gospodarstwa pomocnicze, w związku z czym łatwiej było nieść pomoc osadnikom, nie tylko w powiatach osadnictwa wojskowego. I tak np. Dywizja Kawalerii i 1. Korpus Pancerny prowadziły osadnictwo w powiatach Sławno, Gryfice, Pyrzyce, a 10. Dywizja Piechoty w powiatach Bystrzyca, Drawsko, Jelenia Góra.

Wobec niedostatecznych wyników osadnictwa w wyznaczonych powiatach, NDWP wydało rozkaz nr 141 z dnia 5 VII 1945 r. polecający przyspieszenie akcji:

„Akcję osadzania rodzin żołnierskich na terenach przeznaczonych pod osadnictwo wojskowe należy w najbliższym czasie ożywić w ten sposób, aby każda jednostka, począwszy od samodzielnego pułku, jeszcze w miesiącu lipcu 1945 r. doprowadziła do osadzenia na nich kilkanaście lub kilkadziesiąt rodzin własnymi siłami. Zostaną utworzone w ten sposób gniazda osadnicze, które w naturalny sposób będą pociągały fale osadnicze, pomogą postawić sprawę propagandy osadnictwa na gruncie realnym”.

Poszczególne jednostki zobowiązane zostały do wysyłania na swe tereny grup operacyjnych w sile co najmniej 20 żołnierzy, przy czym w zespołach tych musieli znajdować się fachowcy. Grupy zaopatrzone w broń obejmowały kilka wsi i zabezpieczały oraz porządkowały gospodarstwa. Kilka z tych grup wydzielono do transportów rodzin wojskowych.¹⁴

Z ramienia Ministerstwa Administracji Publicznej utworzono przy KOW w Poznaniu Inspektorat Osadnictwa Wojskowego z kapitanem Wiktorem Jaśkiewiczem na czele (uprzednio zastępcą pełnomocnika rządu przy dowództwie I Frontu Białoruskiego). Inspektorat ten miał swych przedstawicieli w trzech punktach przesyłkowych. Jego zadanie polegało na udzieleniu pomocy w zakresie technicznego przeprowadzenia osadnictwa, na zorganizowaniu życia gospodarczego i społecznego, sporządzeniu statystyk, utrzymywaniu współpracy z administracją¹⁵.

Do KOW w Poznaniu należał przydział gruntów dla poszczególnych jednostek. 1. Armia otrzymała określone tereny (powiaty Pomorza Zachodniego oraz

¹² AAN, MZO, 965/7 *Instrukcja nr 2 KOW* z dnia 19 VII 1945 r.

¹³ K. Kersten, *Osadnictwo wojskowe w 1945 r.* jw., s. 650.

¹⁴ B. Bełczewski, jw., s. 28.

¹⁵ „Polska Zbrojna” z 11 VII 1945: *Komunikat KOW*.

pow. Lwówek) zaś innym jednostkom przyznawano tereny uprzednio przez te oddziały wybrane.¹⁶ Należy zaznaczyć, że 1. Armia bardzo starannie przygotowywała tereny dla swego osadnictwa: każdy osadnik otrzymywał w myśl rozkazu gen. Popławskiego konia lub krowę jako swego rodzaju „wiano”¹⁷. Ogółem 1. Armia wysłała na tereny osadnictwa 700 koni, 1 300 krów, 180 świń, 50 owiec, 5 samochodów ciężarowych a ponadto poszczególne oddziały i pododdziały udzielały pomocy swoim żołnierzom — osadnikom¹⁸.

Chociaż w jednostkach wielu żołnierzy zgłaszało chęć pozostania na Ziemiach Odzyskanych, to jednak osadnictwo w powiatach wydzielonych dla wojska rozwijało się w stopniu niedostatecznym. Zgłaszali się bowiem przeważnie żołnierze pochodzący zza Bugu, którzy przed objęciem gospodarstw chcieli połączyć się ze swymi rodzinami. Wprawdzie przesyłali oni wezwania o wcześniejszy przyjazd, jednak oddzielne wysyłanie ich rodzin było nierealne. Transporty bowiem obejmowały mieszkańców poszczególnych miejscowości, a z powodu braku środków repatriacja musiała trwać wiele miesięcy. Wydzielenie nadto z transportu rodzin wojskowych było rzeczą niezwykle trudną, gdyż wiele rodzin mimo otrzymania wezwania, nie chciało się rozłączyć z mieszkańcami swych wsi. Z drugiej strony jednostki — mimo rozkazu z dnia 18 VI 1945 r. zakazującego osiedlanie poza wyznaczonymi terenami — prowadziły często osadnictwo w terenie swego rozlokowania. Zresztą większość osadników pochodzących zza Bugu mogła obejmować gospodarstwa na obszarach całych Ziemi Odzyskanych na warunkach repatriantów. Ponadto chcąc przeprowadzić osadnictwo w powiatach nadgranicznych, należało je zsynchronizować z repatriacją Niemców, gdyż grupy operacyjne jednostek nie mogły w dostatecznym stopniu zabezpieczyć gospodarstw i pozostawionego w nich mienia. Tymczasem demobilizacja rozpoczęła się dopiero w połowie września 1945 r. obejmując przede wszystkim żołnierzy w wieku ponad 40 lat. Dlatego też wolne gospodarstwa zajmowali niejednokrotnie inni osadnicy. Wprawdzie okólnik Zarządu Centralnego PUR z dnia 21 VI 1945 r.¹⁹ nie zezwalał innym osobom osiedlać się w powiatach wydzielonych dla wojska, ale faktycznie tego zalecenia nie przestrzegano. W tym zakresie brak było ścisłej koordynacji osadnictwa wojskowego z osadnictwem innych kategorii, prowadzonym przez pełnomocników obwodowych. Osadnicy wojskowi byli w związku z tym rozgoryczeni, że najlepsze gospodarstwa zajęte zostały przez innych osadników, a przydzielone im znajdowały się nawet w gorszym stanie niż w innych powiatach.

¹⁶ „Polska Zbrojna” z 23 VII 1945: artykuł płk. J. Góreckiego.

¹⁷ B. Bełczewski, jw., s. 29.

¹⁸ „Polska Zbrojna” z 18 i 21 VIII 1945.

¹⁹ Biuletyn Urzędu Pełnomocnika Generalnego dla Ziemi Odzyskanych nr 2, poz. 50, S. Banasiak, *Działalność osadnicza Państwowego Urzędu Repatriacyjnego na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945—1947*. Instytut Zachodni, Poznań s. 231.

Ponadto zdemobilizowani osiedlali się w dużej mierze bez rodzin, które dopiero miały przyjechać z ZSRR. Samotni nie mogli oczywiście prowadzić należycie objętych czynnych gospodarstw, a tym bardziej odbudować zniszczone nawet przy wydatnej, doraźnej pomocy jednostek wojskowych.

Stopień zaludnienia powiatów osadnictwa wojskowego był więc — w wyniku działania szeregu czynników — znacznie niższy niż innych. Według sprawozdania Wydziału Osiedleńczego Pełnomocnika Okręgowego na Pomorze Zachodnie trzy powiaty, mianowicie Kamień, Gryfino, Chojna, w lipcu nie miały prawie osadników, podczas gdy wojskowi osiedlali się na innych terenach²⁰. Na zjeździe we Wrocławiu podnoszono, że w Zgorzelcu wojsko nie osiedla nikogo, a we Lwówku nie pozwala zamieszkać rodzinom osób cywilnych²¹.

We wrześniu 1945 r. stan osadnictwa wojskowego — według danych KOW w Poznaniu — przedstawiał się następująco:²²

Powiat	Liczba osadników
Kamień-Wolin	552
Chojna	7 665
Sulęcín	749
Rzepin	1 352
Gubin	1 500
Krosno	568
Żary	324
Żagań	812
Zgorzelec	507
Lubań	618
Lwówek	730
Myślíbórz z Gryfinem	1 324
R a z e m	16 701 osadników

Jak wynika z zestawienia, jedynie powiat Chojna, centrum osadnictwa l. Armii związanej z tym terenem stoczoną bitwą pod Siekierkami, wykazywał wysoki stan zaludnienia. Jakkolwiek na ten teren wiele jednostek l. Armii skierowało grupy operacyjne²³, to jednak rozkaz dowódcy z dnia 16 VII 1945 r. stwierdził, że akcja osadnictwa uległa zahamowaniu²⁴.

W tych warunkach utrzymanie odrębności osadnictwa wojskowego było gospodarczo i politycznie nieuzasadnione.

²⁰ AAN, MAP, 2463/123.

²¹ AAN, MAP, 2452/30.

²² J. Kostrzewski, jw., s. 168.

²³ K. Kerstern, *Osadnictwo wojskowe na Pomorzu Zachodnim*, jw., s. 32.

²⁴ J. Kostrzewski, jw., s. 166.

Inspektor osadnictwa wojskowego w Legnicy wydał w dniu 17 IX 1945 r. wskazówki, że na terenach osadnictwa wojskowego mogą osiedlać się rodziny niewojskowe, a w szczególności w miastach, odczuwających brak wykwalifikowanych rzemieślników. Również we wsiach mogły osiedlać się inne osoby, jeśli w danej miejscowości pozostawały gospodarstwa wolne. Równocześnie Wydział Osiedleńczy Pełnomocnika Okręgowego na Śląsk Dolny wyjaśnił odnośnym referatom, że wojskowi, wyrażający chęć osiedlenia się poza powiatami osadnictwa wojskowego, powinni być traktowani jak najzyczliwiej i w żadnym wypadku nie należało ich odsyłać na tereny osadnictwa wojskowego. Jeżeli nawet nie było wolnego gospodarstwa w danej miejscowości, należało starać się o zwolnienie takiego lub osiedlić ubiegającego się w sąsiedniej miejscowości. Nie przesądzało to jednak nabycia uprawnień osadnika wojskowego²⁵.

Odrębność osadnictwa wojskowego w powiatach nadgranicznych zlikwidowało zarządzenie ministrów obrony narodowej, administracji publicznej, rolnictwa i reform rolnych z dnia 24 IX 1945 r. W dalszym ciągu utrzymano jednak pierwszeństwo osadników wojskowych w tych 15 powiatach. Nadzór nad osadnictwem wojskowym przekazany został istniejącemu Inspektorowi Osadnictwa Wojskowego z ramienia Ministerstwa Administracji Publicznej kierowanemu przez kpt. W. Jaśkiewicza. W ramach administracji ogólnej powołano wojewódzkie i powiatowe komisje osadnictwa wojskowego o takiej samej nazwie jak dotychczas, jednak o odmienionym składzie. Wojewódzka Komisja Osadnictwa Wojskowego składała się z wojewody, jako przewodniczącego, dowódcy Okręgu Wojskowego, prezesa Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego, naczelnika Wydziału Osiedleńczego, Okręgowego Inspektora Osadnictwa Wojskowego oraz delegata Zarządu Okręgowego Związku Osadników Wojskowych. Skład komisji powiatowych był analogiczny. Do Wojewódzkiej Komisji Osadnictwa Wojskowego należało opracowanie planu osadnictwa wojskowego i jego realizacja, zaś do powiatowej — prowadzenie akcji osadniczej większych grup, organizowanie z osadnikami straży bezpieczeństwa, sieci instruktorów i udzielanie pomocy. Powiatowe urzędy ziemskie dokonywały spisów gospodarstw przeznaczonych na osadnictwo i przekazywały je powiatowym komisjom osadnictwa wojskowego na ręce PUR. Marynarze mogli osiedlać się wyłącznie na terenach przyportowych. Inne obszary zdemobilizowani żołnierze mogli zasiedlać na ogólnych warunkach²⁶.

Rozkaz NDWP nr 220 z dnia 24 IX 1945 r. polecił zlikwidować odrębne komórki osadnictwa wojskowego. Dowódcy okręgów wojskowych mieli zainicjować tworzenie komórek osadniczych przy administracji ogólnej, a do istniejących komisji osadnictwa wojskowego oddelegować oficerów. Do-

²⁵ AAN, MAP, 2461/156.

²⁶ AAN, MZO, 965/2.

świadczonych w dotychczasowej akcji żołnierzy należało odpowiednio wykorzystywać, np. wysuwając zdemobilizowanych na stanowiska pełnomocników obwodowych czy wójtów. Zakazano osiedlanie zdemobilizowanych bez porozumienia się z administracją ogólną. Pełnomocnikiem d. s. osadnictwa wojskowego Naczelnego Dowództwa WP został gen. Wacław Szokalski²⁷.

Zakres działania Inspektoratu Osadnictwa Wojskowego w Poznaniu rozciągał się na 15 powiatów granicznych. Istniały trzy okręgowe inspektoraty: w Poznaniu, w Legnicy i Szczecinie oraz inspektorzy w powiatach. Strona formalna osadnictwa należała do oddziałów PUR, zaś do inspektoratów — udzielanie materialnej i moralnej pomocy dla osadników. Inspektorzy w powiatach koordynowali współpracę PUR ze wszystkimi urzędami oraz czuwali nad prawidłowością zasiedlenia i zagospodarowania²⁸.

Dnia 1 II 1946 r. nastąpiła likwidacja Inspektoratu Osadnictwa Wojskowego w Poznaniu²⁹. Agendy tej komórki przejął PUR, który w wojewódzkich oddziałach posiadał już od 30 VIII 1945 r. referaty wojskowe. W kwietniu 1946 r. PUR utworzył w powiatach osadnictwa wojskowego odpowiednie podreferaty³⁰.

Zlikwidowanie Inspektoratu Osadnictwa Wojskowego nastąpiło dlatego, że w Departamencie Osiedleńczym Ministerstwa Ziemi Odzyskanych powstał Wydział Osadnictwa Wojskowego, który przejął ogólne planowanie, a więc i sprawy współpracy z MON. W wydziałach osiedleńczych urzędów wojewódzkich utworzono referaty osadnictwa wojskowego z zadaniem czuwania nad planowym przebiegiem akcji na terenach wyznaczonych, utrzymywania kontaktów z zainteresowanymi jednostkami wojskowymi i Związkiem Osadników Wojskowych³¹.

Osadnicy wojskowi wyczuwali potrzebę łączenia się i dlatego już w 1945 r. przystąpili do tworzenia kół. W powiecie Lubań odbyło się w dniu 9 XII 1945 r. zebranie 200 osadników, które powołało odpowiednią organizację i wybrało tymczasowy jej zarząd, w woj. wrocławskim powstał komitet organizacyjny Związku Osadników Wojskowych³².

Rozkaz nr 220 z dnia 24 IX 1945 r. zapowiedział utworzenie Związku Osadników Wojskowych i zlecił opracowanie statutu przyszłej organizacji. Po spełnieniu jego postulatu ukonstytuował się w dniu 28 III 1946 r. tymczasowy Zarząd Główny Związku Osadników Wojskowych (ZOW). Przewodniczącym został gen. Szokalski zastępcą ppłk B. Bełczewski, sekretarzem F. Szajowski, a skarbnikiem E. Kuczyński. Głównym zadaniem Związ-

²⁷ AAN, MZO, 965/1.

²⁸ AAN, MZO, 965a/133 — pismo Inspektoratu z dnia 7 II 1946 r.

²⁹ AAN, MZO, 965/32 — meldunek gen. Szokalskiego z 5 III 1946.

³⁰ S. Banasiak, jw., s. 133 i 158.

³¹ „Dziennik Urzędowy” nr 5 Ministerstwa Ziemi Odzyskanych poz. 63.

³² AAN, MZO, 674/26, 965/158.

ku było ugruntowanie polskości Ziemi Odzyskanych, reprezentowanie członków wobec władz oraz realizowanie pomocy osadnikom wojskowym w ich zagospodarowywaniu. Związek rozwijał żywą działalność, organizował oddziały wojewódzkie i powiatowe oraz koła gminne. Zebrania i zjazdy aktywizowały i mobilizowały do pracy osadników, wzmacniały więzy pomiędzy nimi i przywiązywały do miejsc zamieszkania. Osadnicy nie czuli się osamotnieni, mogli bowiem liczyć na pomoc towarzyszy broni, ZOW oraz swych jednostek wojskowych. W ten sposób wytwarzała się na Ziemiach Odzyskanych nowa, zwarta społeczność³³.

Jednak pomimo pomocy w zakresie zagospodarowania sytuacja osadników wojskowych była trudna, gdyż objęli oni na ogół gospodarstwa po żniwach 1945 r. Na wiosnę 1946 r. osadnicy w pow. Chojna, w największym skupisku osadnictwa l. Armii, znajdowali się w ciężkich warunkach, zwłaszcza że nadal żyli bez rodzin. Dlatego też przeważnie pracowali u osadników cywilnych lub tworzyli kilkuosobowe grupy. Natomiast osadnicy cywilni, przybyli latem 1945 r., znajdowali się na ogół w dobrej sytuacji materialnej, zwłaszcza zaś przybyli z Wielkopolski i Pomorza; byli zaradni i gospodarni, służyli radą i pomocą innym osadnikom³⁴.

Zagadnienie niewykonania planu osadnictwa wojskowego omawiano na III Sesji Rady Naukowej dla Ziemi Odzyskanych (16—19 VI 1946 r.) w ramach dyskusji nad planem regionalnym. Na Ziemi Lubuskiej (4 powiaty) osadnicy wojskowi nie mieli ani pieniędzy, ani inwentarza, ani narzędzi rolniczych, niejedni więc porzucali przydzielone im gospodarstwa³⁵.

Pierwszy zjazd przewodniczących wojewódzkich i powiatowych oddziałów ZOW odbył się w dniu 21 VII 1946 r.³⁶ Na tym zjeździe oraz na następnym omawiano potrzeby osadników oraz środki działania. Również członkowie Prezydium ZG ZOW utrzymywali ściśle kontakty z terenem uczestnicząc w zjazdach i zebraniach. Na podstawie znajomości potrzeb Zarząd Główny ZOW występował i realizował odpowiednią pomoc. Wyniki działalności ZOW do zjazdu delegatów w Gorzowie w dniu 1 i 2 VII 1947 r. były znaczne. Z demobilu wojskowego otrzymano 8 000 koni po niższych cenach (niezależnie od przydzielanych osadnikom inwentarzy bezpośrednio przez jednostki wojskowe), 800 krów, bezpłatnie znaczną ilość wozów z uprzężą taborową, 60 bel odzieży z MPiOS oraz PCK, 50 kartonów mleka w proszku dla dzieci, 24 samochody ciężarowe, pomoc przy żniwach i siewach (w pewnym stopniu udzielono jej i innym osadnikom). ZOW zorganizował 300 spółdzielni różnego typu (rolniczo-handlowych, mleczarskich, jajczarskich), ponad 40 hoteli, gospód i stołówek przy oddziałach oraz 1 000 świetlic, z czego połowę

³³ AAN, MZO, 674/170 — sprawozdanie Zarządu Głównego ZOW.

³⁴ Zachodnia Agencja Prasowa — Komunikat nr 22 M/174 z dnia 15 V 1946.

³⁵ III Sesja Rady Naukowej dla zagadnień Ziemi Odzyskanych zeszyt IV, s. 91.

³⁶ AAN, MZO, 674/47.

z bibliotekami³⁷. Na początku 1947 r., w związku z masową demobilizacją ZOW przeprowadził szeroką akcję propagandy osadnictwa pracowniczoparcelacyjnego wydając odpowiednią odezwę i broszurę³⁸. Osadnicy wojskowi mieli prawo otrzymywania bezpłatnie mebli na urządzenie kuchni i 2 pokoi³⁹.

ZOW wydawał czasopismo pt. „Żołnierz Osadnik”, którego ukazało się w 1946 r. 6 numerów (4 na obszarze woj. wrocławskiego, 2 w Warszawie). Wydawnictwo to w grudniu 1946 r. połączono z dwutygodnikiem „Osadnik na Ziemiach Odzyskanych”.

Najważniejsze zadanie Zarządu Głównego ZOW sprowadzało się do starań, by uprawnienia osadników wojskowych nie ograniczano tylko do powiatów wyznaczonych, co zależało od wydania rozporządzenia wykonawczego do dekretu z dnia 6 IX 1946 r. o ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze Ziemi Odzyskanych. Na II zjeździe przewodniczących okręgowych oddziałów ZOW w dniu 17 XII 1946 r. zapadła rezolucja w sprawie rozszerzenia uprawnień na cały teren Ziemi Odzyskanych, przedłożona 19 XII 1946 r. prezydentowi — B. Bierutowi⁴⁰.

Starania te uwieńczono sukcesem. Na walnym zjeździe delegatów osadników wojskowych w Gorzowie w dniu 1 VII 1947 r. Jan Pietkiewicz, dyrektor Dep. Osiedleńczego MZO, oświadczył, że minister Władysław Gomułka uwzględnił ten dezyderat, a więc uprawnienie osadnictwa wojskowego nie będzie ograniczone tylko do części powiatów Ziemi Odzyskanych⁴¹. Osadnikom wojskowym odlicza się od ceny gospodarstwa wartość gospodarstwa o obszarze 10 ha użytków rolnych średniej jakości⁴².

Na zjeździe w dniu 2 VII 1947 r. wybrano nowe władze ZOW, przy czym Prezydium Zarządu Głównego pozostało bez zmian. Dopiero w dniu 19 VI 1948 r. wobec rezygnacji gen. Szokalskiego, przewodniczącym Zarządu Głównego został ppłk. B. Belczewski. Na zjeździe w dniu 26 IX 1948 r. nastąpiło połączenie ZOW ze Związkiem Uczestników Walki Zbrojnej o Wolność i Demokrację. Te dwie organizacje utworzyły Związek Bojowników

³⁷ „Osadnik na Ziemiach Odzyskanych” nr 13 (V) 23 z 15 VII 1947: *Rok działalności ZOW*.

³⁸ „Osadnik na Ziemiach Odzyskanych” nr 3(13) z 10 II 1947.

³⁹ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 11 VII 1946. „Dziennik Ustaw” nr 33, poz. 206. „Osadnik na Ziemiach Odzyskanych” nr 7(38) z 10 IV 1948.

⁴⁰ „Osadnik na Ziemiach Odzyskanych” nr 1(11) z 10 I 1947 r.

⁴¹ „Osadnik na Ziemiach Odzyskanych” nr 13(23) z 13 VII 1947. W międzyczasie wydano zarządzenie rozszerzające uprawnienia osadników wojskowych na dalsze tereny poza 15 granicznymi powiatami (np. zarządzenie z 30 I 1947 „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Ziemi Odzyskanych” nr 4, poz. 66, rozszerzające uprawnienia na powiaty woj. olsztyńskiego i białostockiego).

⁴² Art. 22 Dekretu z dnia 6 IX 1946 „Dziennik Ustaw” nr 49, poz. 279 i par. 26 rozporządzenia z dnia 22 XI 1947 „Dziennik Ustaw” nr 7 poz. 471, ustalający wartość gospodarstwa na 250 q żyta.

z Faszyzmem i Hitlerowskim Najeźdźcą, którego generalnym sekretarzem został ppłk. B. Bełczewski⁴³.

Stan organizacyjny ZOW przedstawiał się w dniu 11 IV 1947 r. następująco:⁴⁴

Okręg	Oddziały	Koła	Liczba członków	Ogólna liczba osadników wojskowych
Olsztyn	17	36	4 000	10 000
Gdańsk	6	96	2 000	6 000
Szczecin	22	246	20 000	39 000
Poznań	13	110	11 000	30 000
Wrocław	33	468	30 000	65 000
Katowice	14	100	4 000	15 000
Ogółem	105	1056	71 000	165 000

Okręg w Białymstoku nie został jeszcze zorganizowany. Na zjeździe w dniach 1 — 2 VII 1947 r. delegaci reprezentowali ogółem 100 000 członków skupionych w 7 okręgach, 107 oddziałach i 1 324 kołach. Osadnicy wojskowi zajmowali ponad 100 000 gospodarstw⁴⁵.

W maju 1946 r. na terenach osadnictwa wojskowego żołnierze objęli: w woj. szczecińskim 12 tys. gospodarstw (w pow. wolińskim 90%), na Ziemi Lubuskiej — 11 tys., w woj. wrocławskim 13 500, przy czym w pow. Lwówek, Lubań i Zgorzelec, dzięki wszechstronnej pomocy 7. i 12. Dywizji WP warunki osadników były bardzo pomyślne⁴⁶.

Ogółem na Ziemiach Odzyskanych osiedliło się około 170 tys. zdemobilizowanych żołnierzy i byłych partyzantów, przy czym 130 tys. objęło gospodarstwa rolne, a pozostali pracowali w przemyśle i administracji.

Jednostki WP w znacznym stopniu przyczyniły się do zabezpieczenia przejętego na wyzwolonych obszarach inwentarza żywego, przekazując go w poważnej części bezpośrednio osadnikom oraz administracji rolnej wraz z majątkami. Również WP oddawało własny inwentarz żywy, zwłaszcza (konie) z demobilu. B. Bełczewski podaje, że wojsko przekazało na rzecz osadników do 30 VI 1947 r. 53 313 koni, 61 440 krów i 19 970 świń, na rzecz — Związku Samopomocy Chłopskiej 10 tys. sań, 3211 pojazdów konnych i 40 tys. zestawów uprzęży konnej⁴⁷.

⁴³ „Osadnik na Ziemiach Odzyskanych” nr 19(50) z 19 X 1948.

⁴⁴ AAN, MZO, 674/148 — sprawozdanie Zarządu Głównego ZOW za okres od 5 III do 5 IV 1947.

⁴⁵ „Osadnik na Ziemiach Odzyskanych” nr 13(23) z 15 VII 1947: *Rok działalności ZOW*.

⁴⁶ AAN, MZO, 965 — raport gen. Szokalskiego z dnia 5 VI 1946.

⁴⁷ B. Bełczewski, jw., ss. 25, 31. Urzędowej Statystyki osadników wojskowych nie prowadzono, zaliczono ich albo do repatriantów, albo do przesiedleńców w zależności od miejsca zamieszkania w 1939 r.

Po zakończeniu działań wojennych i zajęciu garnizonów na Ziemiach Odzyskanych Wojsko Polskie włączyło się bardzo aktywnie do akcji zagospodarowywania tych ziem i prac rolnych. W pierwszych dniach czerwca 1945 r., zgodnie z rozkazem NDWP, jednostki przystąpiły do sianokosów, które przeprowadzono na obszarze 122 tys. ha. Następnie żołnierze brali udział w żniwach, w czasie których jednostki 2. Armii zebrały zboże z 79 tys. ha. Kolejną akcją była orka i siewy zbóż. Ogółem jednostki WP obsiały w 1945/1946 r. 257 tys. ha, w 1946/47 — 159 tys., w 1947/48 — 25 tys. ha⁴⁸.

Rozkaz NDWP nr 0119 z czerwca 1945 r. nakazywał wszystkim oddziałom, instytucjom i zakładom organizowanie gospodarstw pomocniczych⁴⁹. W związku z tym jednostki przystąpiły do wykonywania tego zarządzenia obejmując około 500 majątków, niezależnie od pozostałych w gestii wspomnianej na początku tego artykułu Dywizji Rolno-Gospodarczej⁵⁰. W tych majątkach gromadzono przede wszystkim inwentarz żywy pozostawiony przez uchodzących Niemców; np. gospodarstwo pomocnicze 2. Armii w Dalkowie o obszarze 5 tys. ha (prawdopodobnie kilkanaście majątków) posiadało 247 koni, 2 018 sztuk bydła i 750 owiec⁵¹.

Zgodnie z rozkazem nr 91 z dnia 11 XI 1945 r. Dywizja Rolno-Gospodarcza podlegała rozformowaniu. Spis inwentarza w dniu 15 IX 1945 r. wykazał w gospodarstwach tej jednostki 4 822 koni, 17 241 sztuk bydła, 18 031 owiec. W dniu 20 III 1946 r. zakończono ostatecznie rozformowanie dywizji, przy czym 282 jej majątki objęła administracja rolna z przedsiębiorstwami przemysłu rolnego, a 20 przekazano samodzielnemu batalionowi ochrony mienia. W czasie swej działalności dywizja poważną część zwierząt przekazała na ubój⁵².

Zgodnie z zarządzeniem ministra obrony narodowej, minist. administracji publicznej, minist. rolnictwa i reform rolnych z dnia 24 IX 1945 r. wszystkie gospodarstwa podlegały administracji urzędów ziemskich i przekazywanie ich osadnikom następowało za pośrednictwem PUR przy udziale organów ziemskich i inspektorów osadnictwa wojskowego. Rozkaz ministra obrony narodowej nr 70 z dnia 28 II 1946 r. likwidował wojskowe majątki rolne pozostawiając tylko gospodarstwa przykoszarowe⁵³. Jednak zarządzenie to wprowadzano w życie powoli, gdyż Państwowe Nieruchomości Ziemskie nie miały dostatecznej załogi, by je zagospodarować. Dlatego tę akcję przekazywania wstrzymano jesienią 1946 r., a na konferencji w dniu 23 X 1946 r. 150 majątków

⁴⁸ B. Bełczewski, jw., ss. 15, 23, 24.

⁴⁹ B. Bełczewski, jw., s. 16.

⁵⁰ A. Ogrodowczyk, *Wkład żołnierzy Wojska Polskiego w zagospodarowanie Pomorza Zachodniego w pierwszych latach po wyzwoleniu*. „Przegląd Zachodnio-Pomorski” nr 5/1963, s. 74 i n.

⁵¹ „Polska Zbrojna” z 25 IX 1945.

⁵² M. Wrzosek, jw., ss. 750—758.

⁵³ AAN, MZO, ss. 965/28.

przeznaczono na osadnictwo spółdzielczo-parcelacyjne, przy czym stroną organizacyjną realizacji tej uchwały miał się zająć Zarząd Główny ZOW⁵⁴. Ostatecznie problem ten uregulował rozkaz ministra obrony narodowej z dnia 25 I 1947 r., który prawie wszystkie majątki pomocnicze z całym inwentarzem oddawał zdemobilizowanym żołnierzom. W celu przeprowadzenia tego osadnictwa powołana została Główna Komisja Osiedleńcza w składzie: gen. P. Jaroszewicz, gen. Zarzycki i gen. W. Szokalski. Miała ona opracować instrukcję i zorganizować 2-tygodniowe kursy dla przodowników grup osadniczych w majątkach⁵⁵.

Instrukcja Głównej Komisji Osiedleńczej z dnia 25 I 1947 r. polecała zorganizować do dnia 1 II 1947 r. okręgowe komisje osiedleńcze dla rozdzielania majątków, kontroli podziału ziemi, dopilnowania przygotowania majątków do przekazania osadnikom, nadzoru i kontroli nadań oraz załatwiania odwołań. W 49 powiatach, w których znajdowały się przekazywane majątki, utworzono podkomisje osadnictwa wojskowego. Każdy osadnik otrzymał 10 ha gruntów, mieszkanie (przynajmniej izbę), konia, krowę, i prosię, narzędzia gospodarcze i inne, zboże i warzywa oraz paszę. Przydział ziemi następował w drodze losowania, natomiast przydział mieszkania zależał od liczebności rodziny. Osadnicy otrzymywali do wspólnego użytku niepodzielne urządzenia i inwentarz martwy, budynki mieszkalne i gospodarce (do czasu wybudowania własnych zagrod). Mogli dysponować inwentarzem nie wcześniej jednak niż rok po osiedleniu⁵⁶.

Według wykazu Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych z 25 I 1947 r. rozparcelowaniu podlegało 96 majątków pozostających w gestii administracji WP, a mianowicie: w woj. białostockim — 4, olsztyńskim — 18, gdańskim — 1, szczecińskim — 19, wrocławskim — 40, i śląskim — 14. Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych zawiadomiło np. dnia 25 I 1947 r. Wojewódzki Urząd Ziemiński w Szczecinie, że parcelacji majątków dokona personel techniczny Głównego Urzędu Pomiaru Kraju, zaś WUZ włączy się do tych prac w miarę konieczności⁵⁷.

Według sprawozdania Zarządu Głównego ZOW za okres 5 marca — 5 kwietnia 1947 r., w woj. wrocławskim zasiedlono 38 majątków 282 zdemobilizowanymi żołnierzami, ale nadal 50 wolnych gospodarstw stało do dyspozycji. W województwie szczecińskim i na Śląsku Opolskim zasiedlono majątki w 70% zdemobilizowanymi żołnierzami. Trzeba zaznaczyć, że w 70% osiedleni rekrutowali się z repatriantów⁵⁸. W woj. szczecińskim w 12 majątkach utworzono spółdzielnie gospodarczo-mieszkalne. Najważniej-

⁵⁴ „Żołnierz Osadnik” nr 5 z 15—30 XI 1946.

⁵⁵ AAN, MZO, 965/52.

⁵⁶ AAN, MZO, 965/54.

⁵⁷ AAN, MZO, 902/74, 77.

⁵⁸ AAN, MZO, 674/148.

szym zadaniem tych spółdzielni była budowa zagród. W woj. szczecińskim spółdzielnie istniały w powiatach: Białogard—Podwillcze i Jastrzębniki, Gryfice—Zielin, Kołobrzeg—Zwartowo i Wrzosowo, Łobez—Sitkowice i Pniewo, Nowogard—Krasnołęka, Pyrzyce—Letnin, Szczecinek—Pniewo, Złotów—Potulice (odnośnie do 12 spółdzielni w pow. szczecińskim brak danych)⁵⁹.

Istotny wkład w zagospodarowanie Ziemi Odzyskanych wniosły wojska inżynieryjne. Już w czasie działań wojennych saperzy 1. Armii oczyszczali na tyłach teren z min i pocisków, a po zakończeniu wojny do tych prac przystąpili również saperzy 2. Armii. Do końca 1947 r. rozminowano i oczyszczono 3 117 tys. ha gruntów, 93 083 km dróg kołowych i 7 634 km dróg żelaznych, 2 499 mostów i 74 961 osiedli. Zniszczono 6 306 287 min i rozbrojono 19 239 151 pocisków artyleryjskich oraz bomb lotniczych. W akcji tej zginęło 293 saperów, a 461 odniosło rany.

Wojskowa służba zdrowia przeprowadziła w latach 1945—46 wywiad epidemiologiczny i sprawdziła przydatność źródeł wody w blisko 3 000 miejscowości. Latem 1945 r. zorganizowano i wyposażono 2 szpitale oraz 7 punktów sanitarnych dla ludności. Ponadto przekazano władzom cywilnym 200 łóżek z pościelą, zapasy leków, urządzenia i narzędzia chirurgiczne. Do czasu napływu cywilnego personelu lekarskiego szpitale i punkty sanitarne obsługiwali wojskowi lekarze i personel sanitarny. Szpitale wojskowe obsługiwały też początkowo osadników i powracających z Niemiec jeńców oraz robotników przymusowych⁶⁰.

Rozkaz nr 111 z dnia 3 VI 1945 r. dotyczył sprawy przydzielenia żołnierzom zdemobilizowanym gospodarstw rolnych. Natomiast dekret z dnia 6 XII 1946 r. o przekazywaniu przez państwo mienia nierolniczego na obszarze Ziemi Odzyskanych⁶¹ przyznał osadnikom wojskowym, w tym funkcjonariuszom służby bezpieczeństwa, którzy w obronie zasad demokratycznych państwa polskiego zostali inwalidami, wdowom i sierotom po tych osobach oraz jedynym ich żywicielom prawo pierwszeństwa do otrzymania tego mienia po odliczeniu od jego wartości szacunkowej 50% określonej sumy. Jednak przy nowelizacji przepisów uprawnienia te nie zostały utrzymane.

Ustalenie osób, podlegających zaliczeniu do osadników wojskowych zawiera art. 18 dekretu z 6 IX 1946 r. o ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze Ziemi Odzyskanych. Za osadników wojskowych uznani zostali:

- 1) zdemobilizowani żołnierze i inwalidzi Wojska Polskiego, którzy brali

⁵⁹ AAN, MAP, 1185a/22.

⁶⁰ B. Bełczewski, jw., ss. 9, 32.

⁶¹ „Dziennik Ustaw” nr 71 poz. 389.

udział w walkach o Polskę, oraz uczestnicy walk partyzanckich z wyjątkiem tych, którzy występowali przeciwko Polsce Ludowej,

- 2) funkcjonariusze służby bezpieczeństwa, którzy broniąc demokratycznych zasad ustroju państwa polskiego zostali inwalidami,
- 3) wdowy i sieroty po poległych oraz osoby, których jedynymi żywicielami byli wyżej wymienieni⁶².

Szczegółowe określenie osób uprawnionych do zaliczenia w poczet osadników wojskowych nastąpiło w zarządzeniu ministra Ziem Odzyskanych z dnia 13 I 1949 r., które uzupełnione zostało kilkoma zarządzeniami ministra rolnictwa⁶³. Za osadników wojskowych uznani wówczas zostali:

- 1) żołnierze Odrodzonego Wojska Polskiego z okresu przed 9 maja 1945 r., polskich formacji wojskowych walczących w ramach armii sojuszniczych z okresu od września 1939 do 9 maja 1945 r., kampanii wrześniowej z 1939 r. oraz żołnierze Armii Radzieckiej z okresu od 22 czerwca 1941 r. do 9 maja 1945 r., którzy posiadali obywatelstwo polskie,
- 2) uczestnicy walk partyzanckich z Niemcami i ich sprzymierzeńcami, tj. członkowie Gwardii Ludowej, Armii Ludowej, Armii Krajowej, Batalionów Chłopskich, Polskiej Armii Ludowej i Korpusu Bezpieczeństwa, uczestnicy radzieckiego i jugosłowiańskiego ruchu oporu, którzy posiadali obywatelstwo polskie.

Przyznanie uprawnień osadników wojskowych żołnierzom kampanii wrześniowej zależało od posiadania zaświadczenia władzy wojskowej stwierdzającego uzyskanie przez nich za udział w tych walkach „Krzyża Walecznych” lub wyższego odznaczenia. W wyniku jednak starań Głównej Komisji Osadnictwa Wojskowego przy ZBoWiD uprawnienia zostały przyznane inwalidom z walk wrześniowych oraz byłym jeńcom.

Przewodniczący prezydiów wojewódzkich rad narodowych mogli w wypadkach szczególnych uznać za osadników wojskowych pozostałe osoby wymienione w art. 18 pkt 2 i 3 dekretu z 6 IX 1946 r. oraz tych, którzy brali czynny udział w walce z faszyzmem, z Niemcami i ich sprzymierzeńcami na obszarze Rzeczypospolitej lub innych państw, jeżeli wykazali się odpowiednim zaświadczeniem ministra obrony narodowej (np. uczestnicy wojny w Hiszpanii).

W razie śmierci osoby posiadającej uprawnienie osadnika wojskowego i gospodarstwo, uprawnienie przysługuje pozostałym na gospodarstwie członkom rodziny — bez decyzji przewodniczącego Prezydium WRN. Realizacja

⁶² „Dziennik Ustaw” nr 49, poz. 279.

⁶³ „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Ziem Odzyskanych” nr 3, poz. 17, zarządzenie ministra rolnictwa i reform rolnych z dnia 12 II 1951 r. („Dziennik Urzędowy Ministerstwa Roln. i Reform Rolnych” nr 4, poz. 30), zarządzenie nr 1/50/56 ministra rolnictwa z dnia 12 XI 1956 r., Zarządzenie nr 33 ministra rolnictwa z dnia 24 III 1959 r. („Biuletyn” Min. Rolnictwa nr 8, poz. 66), zarządzenie ministra rolnictwa z dnia 6 XII 1961 r. („Dziennik Urzędowy” Ministerstwa

uprawnień osadnika wojskowego następuje również w razie nadania gospodarstwa małżonkowi nie mającemu uprawnień osadnika wojskowego, jeżeli takowe posiada współmałżonek. Dotyczy to nawet przypadków dokonania już wpisu prawa własności w księdze wieczystej⁶⁴.

Uprawnienia osadników wojskowych przysługują osobom, które do dnia 5 IV 1958 r., tj. do wejścia w życie ustawy z 12 III 1958 r. o sprzedaży państwowych nieruchomości rolnych oraz uporządkowaniu niektórych spraw związanych z przeprowadzeniem reformy rolnej i osadnictwa, weszły w posiadanie takich gospodarstw. Po tej dacie uprawnienia wygasły.

PATRYCY DZIURZYŃSKI

ORGANIZACJA I PRZEBIEG OSADNICTWA WOJSKOWEGO W POWIATACH SŁUBICKIM I SULECIŃSKIM W LATACH 1945—1946

Osadnictwo wojskowe na Ziemiach Odzyskanych zapoczątkowane zostało rozkazem ministra obrony narodowej nr 111 z dnia 3 VI 1945 r.¹ W myśl tego dokumentu, każda rodzina osadnika wojskowego otrzymała prawo do przyznanego jej nieodpłatnie 10-hektarowego gospodarstwa rolnego. Inspektorem Generalnym Osadnictwa Wojskowego mianowany został gen. broni Karol Świerczewski, a jego zastępcą — płk Piotr Jaroszewicz. Dla osiedlenia się żołnierzy i ich rodzin wyznaczono 12 zachodnich powiatów nadgranicznych:² Wolin — Kamień Pomorski, Gryfino, Chojna, Sulęcín, Rzepin, Krosno Odrzańskie, Gubin, Żary, Żagań, Zgorzelec, Lubań, Lwówek Śląski³. Obszar ten podzielono na pięć obwodów⁴. Inspektorami obwodów zostali mianowani dowódcy dywizji, które stacjonowały w ich obrębie. Powołana została również Komisja Osadnictwa Wojskowego z siedzibą w Poznaniu, której zadaniem było kierowanie osadników na punkty przesyłkowe w Gorzowie Wlkp., Stargardzie i w Żarach oraz sprawowanie kontroli nad przebiegiem akcji osiedleńczej. Funkcję przewodniczącego Komisji pełnił gen. Jan Mierzycan, a jego zastępcy — płk Jan Górecki.

Rolnictwa nr 18, poz. 106), zarządzenie ministra rolnictwa z dnia 2 II 1965 r. („Dziennik Urzędowy” Ministerstwa Rolnictwa nr 14, poz. 108).

⁶⁴ Zarządzenie ministra rolnictwa z dnia 11 V 1966 nr 003—35.

¹ Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), zespół: Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego (NDWP) — 429, s. 28.

² CAW zespół Armii Wojska Polskiego (AWP) — 341 ss. 208—211

³ Nazwy miejscowości podaję wg obecnie obowiązującego brzmienia. Powiat rzepiński zmienił swą nazwę na słubicki mocą rozporządzenia Rady Ministrów z 1958. „Dziennik Ustaw” RP nr 76/1958, poz. 393.

⁴ CAW — 3605/6153, s. 246.